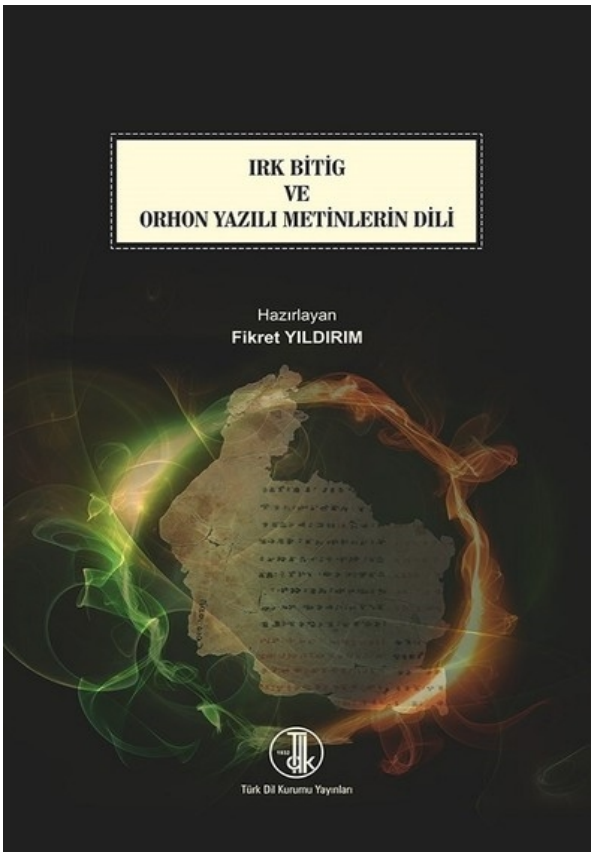
Şahin, Can Cüneyt (201). Fikret Yıldırım, Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, 399 s., *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2018/12, s. 226-230.

Fikret Yıldırım, *Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, 399 s.

Can Cüneyt ŞAHİN[*]

Geliş Tarihi: 12.09.2018 ***Kabul Tarihi: 08.11.2018***

Dünyanın dört bir yanında bıraktığı izlerle köklü bir tarihe sahip olan Türkler, geçmişten günümüze Köktürk, Uygur, Arap, Kiril ve Latin alfabesi gibi farklı yazı sistemlerini barındıran yazıtlar inşa etmiş, eserler kaleme almışlardır. Bu yazıt ve eserlerden hareketle Türklerin dili, tarihi, gelenek - görenek yapısı, ekonomik, askerî ve siyasi politikaları gibi maddi ve manevi değerlerine ışık tutulmuştur. Prof. Dr. Talat Tekin'in de belirttiği üzere "yazıldığı dilin özellikleri göz önüne alındığında Maniheist ny lehçesini sergileyen ve bu dil özelliklerinden hareketle 9. yy. ın başında yazıldığı düşünülen, Doğu Türkistan'da Bin Buda Mağaraları'nda bulunmuş olan Irk Bitig" (Tekin, 2017: 13) de Uygur Türkçesi Dönemi ve genel olarak Eski Türk Dili kapsamında son derece önemli bir eser niteliğindedir. Irk Bitig'in fal kitabı özelliği sergilemesinin yanında diğer runik harfli metinlerden bir farkı da eserin tamamının kitap olarak ele geçirilmiş olmasıdır. Bu durum eserle ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacılar için bir avantaj oluşturmuştur. Eski Türk Dili alanındaki çalışmalarıyla ön plana çıkan Fikret Yıldırım'ın "Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili" isimli kitabı hem Irk Bitig üzerine detaylı bilgiler vermekte hem de diğer kâğıda yazılı runik harfli metinleri göz önüne sermektedir.

"Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili" isimli eser, Dr. Öğretim Üyesi Fikret Yıldırım'ın Prof. Dr. Mehmet Ölmez danışmanlığında yapmış olduğu doktora tezinin (Yıldırım, 2013) içeriğiyle paralellik göstermektedir.

Kitap; **"Giriş"**, **"Kâğıda Yazılı Orhon Yazılı Eski Türkçe Metinlerin Envanteri"**, **"Irk Bitig"**, **"Irk Bitig Dışındaki Kâğıda Yazılı Orhon Yazılı Eski Türkçe Metinler"** başlıklarını taşıyan içindekiler kısmında numaralandırılmış bölümler ve bu bölümleri takiben **"Kâğıda Yazılı Orhon Yazılı Eski Türkçe Metinlerin Sözlüğü"**, **"Açıklamalarda**

[*] *Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: cancuneytsahin1@gmail.com*
Orcid: 0000-0003-4979-0878

ve Dipnotlarda Değinilen Sözcükler ve Sözcük Grupları Dizini", **"Kaynaklar"** ve **"Ekler"** başlıklı bölümlerden oluşmaktadır.

Eserin **"Giriş"** (ss. 17-24) bölümünde yazar runik yazı ile kaleme alınan yazıtlardan bahsetmiş ve bunlardan Orhon Abideleri'nin, Uygur Kağanlığı'ndan kalan kitabeler ile Yenisey ve Kırgızistan yazıtlarından farklı yanlarına kısaca değinmiştir. Bu konuyu takiben açığa çıkan Eski Türkçe runik metinlerin keşfi, hangi bölgelerde bulundukları, bulunuş tarihleri, hangi devletlerden kaldıkları ve bu keşifte rol oynayan bilim heyetlerinin düzenledikleri geziler hakkında bilgiler verilmiş ve ele geçirilen metinlerin hangi ülkelerde, hangi kütüphanelerde muhafaza edildiği belirtilmiştir. Yazar, kâğıda yazılı runik harfli metinlerin içerik olarak geniş bir yelpaze oluşturduğunu belirtmiş, fal kitabından Maniheist bir ilahiye, askerî personel kayıtlarından atasözlerini içeren bir belgeye ve hatta astroloji konulu metinlere kadar birçok runik harfli metnin bilgisine yer vermiştir. Burada bahsedilen Eski Türkçe runik harfli metinlerin bazılarında ön ve arka yüzünde runik alfabe yer alırken bazılarında ise runik alfabe ile birlikte farklı alfabelerle yazılmış metin parçaları da yer almaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Fikret Yıldırım, runik alfabenin bozkır kültürü ile ilgili olarak doğrudan yazıtlarla ilişkilendirilmesinin doğru olmadığını dile getirmiş, runik alfabenin hem dinî metinlerde hem de başka bir dilin çeviri yazısında kullanılan çok işlek bir yapıya sahip olduğunu eldeki fragmanlardan hareketle araştırmacılara sunmuştur. Bu bölümde Eski Türkçe fragmanlar hakkında genel bilgilere, görüntülere, bazı metinlerin çeviri yazı ve çevirilerine ulaşılabilecek internet tabanlı projelerin bilgilerine yer verilmiş ve bu projelerin site adresleri belirtilmiştir. Eserde "Giriş" bölümünde son olarak Eski Türkçe runik harfli metinlerin en hacimli ve tam olanı Irk Bitig hakkında kısa bilgiler verilmiş, bu metnin çevirisi sırasında kullanılan işaretlendirmeler açıklanmış ve ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanan diğer metinler de söz konusu edilmiştir.

"Kâğıda Yazılı Orhon Yazılı Eski Türkçe Metinlerin Envanteri" (ss. 25-32) bölümünde yazar *"Almanya'da Bulunan Orhon Yazılı Metinler"*, *"İngiltere'de Bulunan Orhon Yazılı Metinler"*,*"Japonya'da Bulunan Orhon Yazılı Metinler"*, *"Rusya'da Bulunan Orhon Yazılı Metin"* ve *"Fransa'da Bulunan Orhon Yazılı Metin"* başlıkları altında söz konusu metinlerin eski katalog numaralarını, yeni katalog numaralarını, satır sayılarını ve bu metinleri yayımlayan bilim insanlarının isimlerini vermiştir. Bu bilgilendirmeleri takiben *"Kâğıda Yazılı Orhon Yazılı Eski Türkçe Metinler Üzerine Yapılan Çalışmalar"* (s. 29-32) alt başlığı dahilinde ilgili metinler üzerine yapılan çalışmalar bibliyografya şeklinde okuyuculara sunulmuştur.

"Irk Bitig" isimli bölümde (ss. 33-189) metnin harf çevirisi, çeviri yazısı ve çevirisi (ss. 33-49) konu edinilmiş ve bu metinde yer alan tüm fallar sırasıyla değerlendirilmiş, fallarda yer alan kelimeler, kullanılan üslup, karşımıza çıkan kavramlar diğer bilim insanlarının açıklamalarıyla da temellendirilerek detaylıca işlenmiştir (ss. 49-162). Bu değerlendirmeler son derece değerli bilgiler içermektedir. Bölüm içeriğinde fallar iyi, kötü, çok iyi, çok kötü ve sonucu bilinmeyenler olarak tablolaştırılmış ve sonraki aşamada bu falların içlerinde barındırdıkları on dört adet yabancı kelimenin anlamları ve hangi dile ait oldukları belirtilmiştir. Fikret Yıldırım bu bölüm içerisinde Irk Bitig' te kullanılan arka arkaya iki nokta sistemi üzerine de açıklamalar yapmıştır. Thomsen'in falın iyi ya da kötü olma bilgisinin verildiği sonuç cümlesinden önce art arda gelen iki nokta kullanıldığı açıklamasına hak vermekle birlikte bu durumdan farklı olarak bazı fallarda sonuç bildiren ifadelerin sonunda da bu işaretin kullanıldığını ve istisna olarak 6. falda asıl hikâye kısmında yer aldığını ifade etmiştir. Bu açıklamaların ardından eserde *"Irk Bitig'de Art Arda Gelen İki Nokta İşaretinin Kullanım Yerleri"* başlığıyla bir tablo oluşturulmuş ve bu tabloda *"ança bilin(ler) Sonrası Art Arda İki Nokta İşareti"*, *"Fal Sonucu Sonrası (Fal Sonu) Art Arda İki Nokta İşareti"*, *"Falın Hikâye Bölümünde Geçen Art Arda İki Nokta İşareti"*

başlıklarıyla bu ifadelere uygun fallar sınıflandırılmıştır. Irk Bitig'de yedi fal dışında her falın sonunda iyi, kötü, çok iyi, çok kötü değerlendirmesi yapılır. Bu durum dördüncü, onuncu, on üçüncü, on dördüncü, yirmi birinci, kırk sekizinci ve elli birinci falda karşımıza çıkmaz. Eserde diğer Türkologların görüşleri de göz önünde tutularak bu falların sonuç yargılarının tahmin edildiği bir tablo da yer almaktadır. İlerleyen kısımlarda *"Irk Bitig Yazım Düzelti Tablosu"* başlığı dâhilinde Irk Bitig'de yer alan bazı sözcüklerdeki yazım fazlalıkları, yazım yanlışları ve yazım eksiklikleri gösterilmiştir. Bölüm kapsamında son olarak *"Irk Bitig (Faksimile)"* (ss. 163-189) alt başlığı ile Irk Bitig adlı fal kitabının tıpkıbasımı verilmiş ve açıklanan yazılı bilgiler görsel materyallerle de desteklenmiştir.

Eserin sonraki bölümü **"Irk Bitig Dışındaki Kâğıda Yazılı Orhon Yazılı Eski Türkçe Metinler"** (ss. 191-305) olarak adlandırılmıştır. Bu bölümün içeriğinde konu edinilen metinler bulundukları ülkelere göre (Almanya, İngiltere, Japonya, Rusya, Fransa) sınıflandırılmış ve ilgili metinlerin fragmanlar halinde anıldıkları isimler, eski katalog numaraları, yeni katalog numaraları, satır sayıları, yayımlayanları, bulundukları yerler, Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD) serisindeki yerleri ile The Turkic Manichaean Literature (TML) kayıtları bağlamında metinlerin envanter numaraları, konuları (bazı yazmaların içerikleri bilinmiyor) ve yer yer hangi dilleri içerdikleri belirtilerek araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bununla birlikte işlenen tüm metinlerin transkripsiyon alfabesiyle orijinal yazıları ve Türkiye Türkçesi karşılıklarına yer verilmiş hemen sonrasında da bu metinlerin fragmanları fotoğraf olarak kitaba eklenmiştir. Yukarıda bahsi geçen ve kitaba konu olan yazma parçaları araştırmacılara kolaylık sağlanması açısından yeni katalog numaralarına göre şu şekilde sıralanabilir:

Almanya'da Bulunan Orhon Yazılı Metinler:

- Mainz 388
- MIK III 35a+b
- U 178
- Mainz 172
- U 180
- TM 332
- U 179
- U 171a,b
- U 174a,b
- Mainz 385a-d
- Mainz 175a,b
- Mainz 403a,b
- Mainz 402
- U 175
- Mainz 171
- U 177
- U 5
- Mainz 386
- Mainz 400
- Mainz 167
- Mainz 169a,b+c,d
- Mainz 173a,b
- Mainz 174a,e
- U 172
- Mainz 387
- Mainz 383
- T II T 14
- MIK III 34b
- Mainz 377
- U 181
- U 173
- U 176
- M …
- MIK III 200 I

İngiltere'de Bulunan Orhon Yazılı Metinler:

- Or. 8212/76
- Or. 8212/77
- Or. 8212/78
- Or. 8212/79
- Or. 8212/104
- Or. 8212/161
- Or. 8212/1692

Japonya'da Bulunan Orhon Yazılı Metinler:

- Ot. Ry. 6432
- Ot. Ry. 8129
- Ot. Ry. 8130

Rusya'da Bulunan Orhon Yazılı Metin:

- O. 1

Fransa'da Bulunan Orhon Yazılı Metin:

- Pelliot tibétain Touen-houang

Eserde bir sonraki bölüm **"Kâğıda Yazılı Orhon Yazılı Eski Türkçe Metinlerin Sözlüğü"** (ss. 307-370) olarak adlandırılmıştır. Bu başlık altında ilgili metinlerdeki kelimelerin hem Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiş hem de kelimelerin yer aldığı metinler belirtilmiştir.

"Açıklamalarda ve Dipnotlarda Değinilen Sözcükler ve Sözcük Grupları Dizini" (ss. 371-377) başlığını taşıyan bölümde açıklama ve dipnot kısımlarında bahsi geçen kelimelerin yer aldıkları yazmalar dizin şeklinde belirtilmiştir.

Kitabın **"Kaynaklar"** (ss. 379-391) adlı kısmında eserin yazımı esnasında yararlanılan kaynak kitapların ve makalelerin listesi verilmektedir. Faydalanılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda eserin kaleme alınması esnasında çok kapsamlı bir araştırma yapıldığı anlaşılmaktadır.

Çalışmanın son kısmı olan **"Ekler"** bölümünde *"Fragman Resimleri Kaynakçası"* (ss. 394-396) başlığıyla Almanya, İngiltere, Japonya, Rusya ve Fransa sınıflandırması dahilinde fragman fotoğraflarının internet kaynakçasına yer verilmiştir. *"IOL Khot 42/11 (mi.xx.001) No.lu Yazma Parçasının Resmi"* (ss. 397) başlığı, ilgili yazmanın görselini ve hemen altında internet kaynak adresini barındırır. *"Irk Bitig'de Çin Rakamları ile Belirtilen Sayfa Numaraları (Günümüz Çin Rakamları ile Birlikte)"* (ss. 398) başlığı fal kitabı niteliğindeki eser için bilgilendirici değer taşır. Kitaptaki son görsel *"Stein'in Lou-Lan ve Niya'da Elde Ettiği Zarların Resimleri"* (ss. 399) başlığı altında yer alır. Burada biri siyah diğeri beyaz olmak üzere fil dişinden yapılmış iki zar fotoğrafı ve bu fotoğrafların altında zarların fiziksel bilgilerine ulaşmak için başvurulacak kaynak bilgiler vardır.

Fikret Yıldırım'ın kaleme almış olduğu "Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili" adlı kitap, gerek Irk Bitig gerekse diğer kâğıda yazılı Eski Türkçe runik harfli metinler üzerine oluşturulmuş kıymetli bilgiler barındıran bir eserdir. Söz konusu metinler üzerine verilen bilgiler yerli ve yabancı birçok Türkoloğun açıklamalarıyla desteklenmiş ve yazarın kendi yorumlamasıyla da kitaptaki yerini almıştır. Eserde verilen bilgilerin görsel materyallerle desteklenmiş olması, metinlerin hafızalarda yer tutmasını sağlayacağından önemli bir ayrıntıdır. Çalışma içerisinde konu edinilen metinlerde yer alan kelimelerin sonraki kısımlarda sözlüğünün verilmesi; anlamı bilinmeyen sözcükler için farklı bir kaynak kullanılmasına gerek bırakmamıştır. Yukarıda bahsetmiş olduklarımız göz önünde bulundurulduğunda eser konuyla alakalı yetkin bir kitap niteliği taşımaktadır. Biz de bu kıymetli çalışmasından dolayı Dr. Öğretim Üyesi Fikret Yıldırım'a teşekkür eder, Türkoloji çalışmalarının daha da ileriye taşınmasını temenni ederiz.

Kaynakça

TEKİN, Talat. (2017). *Irk Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YILDIRIM, Fikret. (2013).*Irk Bitig ve Runik Harfli Metinlerin Dili*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YILDIRIM, Fikret. (2017). *Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.